

Received: July 12, 2017

Corrected: August 28, 2017

Accepted: September 2, 2017

Mirko Grčić*

* University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia

HISTORICAL-GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE CORNELIS DE JODE'S MAP "CROATIA VERSUS TURCAM" FROM 1593

Abstract: This is the historical and geographical analysis of the old military and geopolitical map made by a Dutch cartographer from the Renaissance period of Cornelis de Jode in 1593, under the heading "Croatia & circumiacentiu[m] Region[m] versus Turcam nova delineatio". The map shows the part of the Military Frontier (Vojna krajina) in Croatia and Bosnia, as the site of war conflicts between the Habsburg and Ottoman Empires in the late 16th century. It is a beautiful combination of cartographic drawings and illustrations from the Renaissance, as well as an example of a practical combination of a geopolitical map and a military-political illustration. It represents an imagined projection of the relationship of forces, interests and conflicts in the area of former Croatia. The map contains two "layers" of information - cartographic and pictographic. In the research paper, the decoding of geographical names from the aspect of today's situation on the ground is performed. Barring the vignette of military fortifications, the map contains illustrations of a military-political character which meaning and context is also analyzed in the paper from the aspect of the historical circumstances of the map. In that context, the map is considered as a way of communication and representation of the Other, in this case the Ottoman. The specific context of the map is the hierarchy of power in the continuum of geographical space of different ranks - from the former empires, presented in the image of their mighty rulers, to belligerent vassal countries. It sublimates not only the military-political significance of the geographical space that it represents, but also the perception of the author, as well as the functions, expressive means and symbolism of geopolitical cartography in the Renaissance period.

Key words: Cornelis de Jode, Geopolitical map, Historical geography, Military border, Croatia.

---

¹ mirko.greic@yahoo.com (corresponding author)

Introduction

Dutch cartographer Gerard de Jode (c. 1509–91) was published in 1578 in Antwerp geographic atlas in two parts, titled *Speculum Orbis Terrarum* ("Mirror of the World"). His son Cornelis de Jode (1568–1600) issued a second edition in 1593 and 1595 in which was added a map, "Croatia & circumiacentiu[m] Regionu[m] versus Turcam nova delineatio" with subtext: *Revendissimo in Chrifto Patri ac Dno. D. Lavino Torentio, Episcopo Antverpiefi Dno. & Praefulifuo. Cornelius de Iudeis. D. D. (De Iudeis, 1593; see: Cornelis Koeman, Atlantes Neerlandici, vol. 2, Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum, 1967; <http://gallica.bnf.fr>). On the map are marked Slavic land (Windish land) between the Kingdom of Hungary and Bosnia.*

After the battle near the city of Sisak in 1593, appeared an undated map of the same name, but with more visual elements. Referring to several authors Kozličić (2003) states that the German cartographer Hulsius Levinus reduced the de Jode's map, made it up and published in Nuremberg in 1596, probably referring primarily to the former extensive German-speaking market. The cartographic part is almost identical to de Jode's map from Atlas, with the cut off part of the north of the river Sava to gain the expression of the Military Frontier (*Vojna krajina*), and most important actors of war events in that area were added.

The map is intended to vividly present and promotes to Europe the fight for defense of the Habsburg Military border in Croatia, in which the Holy See saw "the bulwark of Christianity" (*antemurale christianitatis*), western of course, and the Ottoman Empire - a "springboard" for their new conquests in Central Europe. Due to the Turkish invasions term Croatia at the time was reduced to "residues of remnants" (*reliquiae reliquiarum*) of the kingdom of Croatia, which then was under the crown of Emperor Rudolf II of Habsburg, the Emperor of the Holy Roman Empire. Namely, Croatia lost its statehood in 1102 and entered the composition of Hungary. After the break-up of the Hungarian kingdom in 1526, Croatia was considered a wider area of Zagreb ("the rest of the remains"). A special entity was Slavonia, and a special Dalmatia, which have been under the Venetian rule. The military border, and the area represented on this map, was not part of the fictitious Croatian kingdom, but under the direct rule of the Emperor in Vienna.

That map is a rarity nowadays and there is little space in the literature given to explain its geopolitical content and social functions. It is a beautiful combination of cartographic drawings and illustrations from the Renaissance, but also a practical example of a combination of geopolitical map and military-political illustrations. The map represents an imaginary projection of power relations, interests and conflicts on the territory of the former Croatia and surrounding areas. According to Brummett (2013; 2015), the map is cataloged in the British Library and the University Library of Leiden. The aim of this paper is to interpret the content and explain the meaning of symbols in the map in a historical-geographical context, based on a facsimile in the photographic documentation of the author.

The methodological approach

In the development of cartography, there is a division between "decorative" and "scientific" phase of mapping, but Harley (1990) consider this division as a myth. Maps are socially constructed images of the real world in the social, political and cultural context and the mirror of knowledge and perception of cartographers. Accordingly, in the European cartographic tradition can be observed two types of factors - practical interest derived from social needs, and scientific-cognitive interest rooted in the scientific paradigm of the epoch. That means the interpretation of particular map should be returned to the past and situates in the corresponding period and place, or even culture (Furst-Bjeliš and Zupanc, 2007). The interpretation of the content of the map includes an analysis of its logical connections with the territory not only in cognitive, but also in socio-historical context.

Author of the map, by devised symbols, colors and vignettes, cognitive plotted own individual social relationship to geographic reality with the aim to influence the social consciousness. There is appeared a problem of accuracy and credibility, because the author has previously made subjectively selecting sources, contents and methods of mapping, in order to create specific geopolitical picture of the region. Maps are the images of a space, but also the mental maps of their creators. So, the map is not the territory, neither the "reflection" of the territory, but a set of characters in a fixed relationship to the objects which are presenting, related to the rules, "syntax" which is comprehensible to those who draw the map and those who read the map (Vuolteenaho & Berg, 2009; Vuolteenaho & Ainiala, 2010; Barber & Harper, 2010; Boria, 2008). The value of the map as historical source is in relation to its territory. "Modern reading of these sources requires a good knowledge of the circumstances of the creation of a single map, but also a critical approach not only to sources but also to interpretational patterns"(Mlinarić & Gregurović, 2011). The maps do not represent a realistic picture of the territory, not only because of the subjective "ideology of representation" and author's delusions and unknown, but also because of objective changes in the state of affairs in the field (Grčić, 2001). Therefore, the maps are rarely used as a historical source to reconstruct the past (Gašperić, 2007; 2010; Kladnik & Pipan, 2008). The medieval maps of the Balkan countries are significantly lagging behind compared to the current situation on the ground, because the European cartographers used outdated sources. It was "only putting into service of cartography techniques of government, especially military equipment, led to the creation of maps of parts of the Ottoman Empire based on observation and reconnaissance, even stalking, maps with real data about settlements, roads and obstacles" (Čirković, 1991).

The map as well as the text, has a symbolic nature. When considering a map as text, Harley (1990; 2001) highlights three aspects: cartographer context, the context of other maps, and the context of society. This raises the general question formulated by Harley, how to understand the map - on the traditional way as a reflection of the real world, or in the postmodern sense as the geographical language which has to be decoded in the proper temporal and spatial context (Harley, 1990). In the second case, which is more suited to the modern concept, the map should be considered in the context of historical facts, geographical principle and the other maps.

From this point of view, it is necessary to use comparative methods and geographic logic in the explanation of the map content (Grčić M. & Grčić Lj. 2012; 2014). Bearing all this in mind, the interpretation of Cornelis de Jode's map, which is the subject of this paper, implies not only reading the symbols, but also an explanation of the contents in the context of social objectives and the historical circumstances in which the map was created. In order to correctly interpret the map, it is necessary to study the different sources of the area and the events that it represents, such as the old chronicles, geographical, ethnographical, historical and other scriptures.

Fig.1. Cornelius de Jode: „Croatia & circumiacentiu[m] Regionu[m] versus Turciam noua delineatio, Antwrpen [c.1593]. Reduced map with illustrations published in black and white engraving. Photo documentation of the author (next page).

Geographical content of the map

Cornelis de Jode's map of Croatia contains geographical, military-political, ideological and historical information. It was intended for the public, military commanders and analysts. The map is in a black and white edition, where the physical-geographical area is displayed as an arena of historical events. That map presents not only the elements of space - rivers, mountains, cities, but also the thumbnails of military units and sieges of towns. Cornelis de Jode used the German transcription of the Ottoman's and Slavic toponyms, for example Liwatz, Kowacz, with tz, cz. Due to the germanization of local names, the pronunciation and the way of writing have changed, but in most cases it is possible to identify which object it is. In some titles, there are flaws, either due to writing or copying, or because of a careless record. In the printing of toponyms the same graphic form was applied. The edge of space dedicated to the legend referred illustrations of the rulers and their subordinates in relation to a specific historical event, or the military-political superiority of the West (Occidens) over the east (Oriens) and the cultural differences between "Us" and "They". At that time it was common to draw on the maps, particularly in the Atlas, the decorative "cartouches" with marked emblems, flags, rulers on the throne, or print "stage directions" with textual explanations (Marković, 2002; Novak et. al., 2005).

Deformation angles and areas on the map are large, with a lot of mistakes in the layout of objects and phenomena. The map has no grid. Sides of the World are registered at the edges of the map - Septentrio (North), Meridies (South), Oriens (East) and Occidens (West). Scale ratio is in miles. The area on the map is quite distorted in terms of area and distance. Slavic names are transcribed into German. Based on that, we can decide on the sovereignty and ownership of these countries, but also on the market which the map is intended.

The map shows the area between the rivers Sava, Una and the Adriatic coast (Golfo di Venetia). The map contains a schematic representation of relief, rivers and defense fortress. **The relief** is presented with a method of molehill and shaded from the eastern side, which means that the light is coming from the west. Mountains are distributed without order and without a name. There are not prominent higher mountains, so that the field looks like a rough sea, which, along with vignettes forts and military units in motion further dramatize the whole scene. The **coast line** is shaded and without islands.

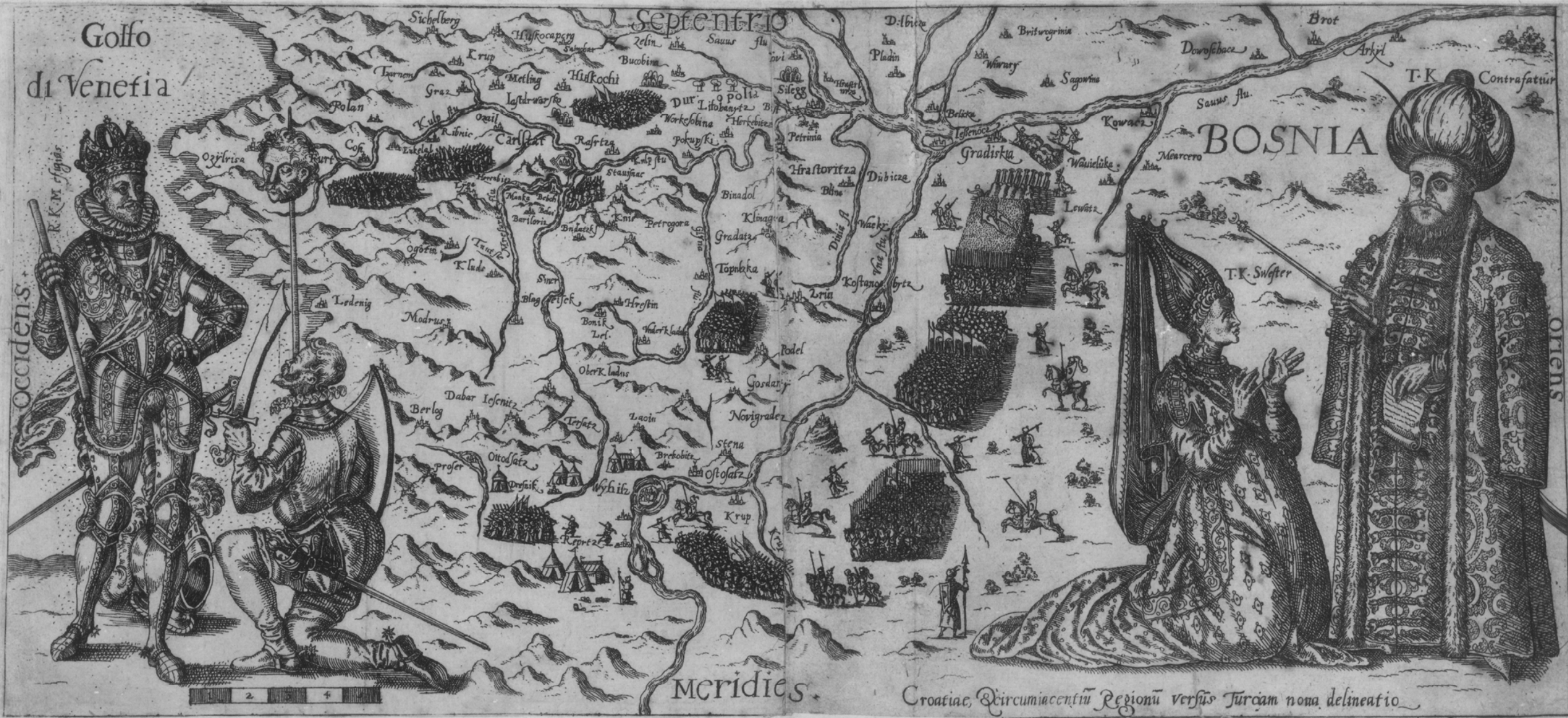
Golfo
di Venetia

Septentrio

BOSNIA

Meridies

Croatiae, Circumiacentiu Regionu versus Turcam nona delineatio

The rivers are shown by two parallel winding lines that spread to the confluence: *Savus fl.* – Sava; *Kulp Fl.* – Kupa; *Mresnitzza fl.* – Mrežnica; *Glyna fl.* – Glina; *Dinia fl.* – Sunja, Sava affluent; *Vna fl.* – Una; *Krup fl.* – Krušnica; *Tonet fl.* – Tounjica, Mrežnica affluent. Unnamed rivers: Korana – tributary of Mrežnica near Karlovac; Lika – underground river; Sana – right tributary of the Una; Vrbas – Save affluent, east of the river Una.

Castles and fortresses are shown by vignettes. **In Pounje and Posavina** were drawn:

Gradiska – Gradiška, on the right bank of the river Sava, at the site of the Roman town Servitium. Strategically Servitium has been an important town for crossing over the river Sava. The Turks conquered it in 1537.

Kowacz – Bosanski Kobaš on the river Sava (on the site of the village Giletići in Srbac municipality), was drawn wrong on the left side of the affluent of the river Vrbas. Named after kobaš, masters for kobe or ships. The Turks conquered it around the year 1530 and built a wooden castle (palanka) and found kadiluk (Kreševljaković, 1953). There was also the town called Kovač, which is mentioned in a Dubrovnik charter in 1415 (Vego, 1957). It remains are located on the right bank of the Bosna river, southwest of Dobor and north of Dobož (Redžić, 2009).

Wanieluka – Banja Luka, was behind town Jajce, hardest town in the river Vrbas valley. Occupied by the Turks in late 1527 or early 1528. In the era of the Turkish authorities were in Banja Luka two cities (fortress), one in the Upper and the other in the Lower Šeher. Lower Šeher was called the New Town (Novi Grad), founded by Ferhad Pasha Sokolović close to the left bank of the river Vrbas, who put in 1587 the arsenal (tophana) which was converted into a town (fortress) during the reign of Sultan Mehmed III (1595-1603) (Kreševljaković, 1953). The cannonball arsenal is visible on the attached map (Fig. 1).

Mearcero – Unidentified fortification east of the river Vrbas.

Lewatz – Levač, a medieval town that is mentioned in a document from the Požega chapter from 1449 in Vrbas county. Some authors assumed location near the village of Laminci Sredani in Lijeveće field (Sedić, 1982; Čošković, 2001, Mrgić-Radojičić, 2002), although the location of the village "is not the most precise" (Živković, 2016). Others argue that it should be sought in Potkozarje area, in the source stream Liječčanica near the village Bakinci where are the ruins of the fortress which local people call "City of Maria Theresa" (Periša, 2005).

Jessenocz – Jasenovac, town on the island on the river Sava, near the mouth of Una, in today's village Donja Gradina. Occupied by the Turks in 1536.

Dubicza – Dubica, on the right bank of the river Una. First time mentioned in 1258. Turks occupied it in 1538 and settled with the crew.

Wacky – unidentified town upstream from Dubica.

Kostanobytz – Kostajnica, on an island on the river Una.

Novigradetz – Novi Grad (Turkish Novin) at the confluence of the river Sana and Una. It was mentioned in 1280. It belonged to the prince Blagajski, but at the early

sixteenth century to Nikola Zrinski. Together with Kostajnica occupied by the Turks in 1557 who settled there a military camp with 200 pedestrians and 200 horsemen, and in 1577 Turks built a wooden bridge over the river Una for war march in the Krajina in Croatia (Kreševljaković, 1953).

Krup – Bosanska Krupa, on the right bank of the river Una at the foot of the mountain Grmeč, the town is mentioned in the 13th century. The Turks conquered it in 1565 and put there a big military garrison with 300 horsemen and 400 pedestrians (Kreševljaković, 1953). There is also Krupa on Vrbas downstream of the city of Banja Luka.

Wyhitz – Bihać (Bišće) at the river Una. It was at one time the capital of Croatian Kingdom. The Turks occupied it in 1592, and move from Ostrožac town the center of Krajina (Bihać) sandžak and convert it to a support point of the Ottomans for further penetration to the west. Therefore, it's all about the display of Bihać and the troops of the Ottoman army from the right side of the river Una (Kozličić, 2003).

In between rivers Bosna and Glina are fortresses: *Petrinja* – Petrinja; *Hrastowitza* – Hrastovica; *Klinagora* – Klinac town (Gora); *Blina* – Glina; *Binadol* – Vinodol (near Petrinja); *Gradatz* – Gradac; *Zrin* – Zrin, the fortress which in 1347 became the seat of the feudal family Zrinski; *Podel* – Pedalj; *Gosdansky* – Gvozdenko. The vignette of the town southwest of Gvozdenko towards Cazin represents Bužim (Čava). Turks took Bužim in 1576. There are: *Zaoin* – Cazin. It was the town of Knin's bishop. It was captured by the Turks in 1578 and fortified; *Stena* – Stijena or Stina, the town left of the road Cazin - Krupa. It was captured by the Turks in 1575 and fortified in 1584.; *Ostosatz* – Ostrožac, town on the left bank of the river Una, between Bihać and Krupa (near Cazin). It is mentioned as early as the 13th century as the possession of the Dukes of Blagaj. The Turks occupied it in 1577 and established the seat of the Ostrožac sandžak (1578-1592); *Brekobitz* – Berkovica, on the hill above the left bank of the river Una downstream of Bihać. It is mentioned for the first time in 1330. The name of this town was also written on the Charter of the Assembly of Cetin town on January 1, 1572, because it belonged to Ivan Kobasić, one of those who elected Ferdinand of Habsburg for the Croatian king.

In between rivers Glina and Korana are fortresses: *Topulzko* – Topusko; *Stanisniac* – Steničnjak; *Knir*– Kirin; *Bndatzk* – Budačak Donji; *Petrogora* – Petrovac; *Hreslin* – Hresno. Turks occupied it in 1584.; *Bonik* – Bunić; *Zelj* – Cetin; *Ober Kladus* – Gornja Kladuša, today Mala Kladuša. Fortified town in Bosanska Krajina, on the border toward Kordun, close to the river Glina and Petrova Gora. Occupied by the Turks in 1527; *Vnter Kladus* – Donja Kladuša, today Velika Kladuša. The town on a hill above the right bank of the Graborska river, a tributary of the river Kladušnica. Turks occupied, fortified and settled it in 1633.

In between rivers Korana and Mrežnica are fortresses: *Belai* – Belaj; *Bariloviz* – Barilović; *Blagasek* – Blagaj na Korani; *Smerkwiz* – Sturlić on the river Korana; Unidentified towns are: Manka and Bebah.

In between the rivers Mrežnica and Kupa are fortresses: *Carlstat* – Karlovac (founded 1579); *Ozail* – Ozalj; *Ribnic* – Ribnik on Kupa. There is also a town Ribnik on the north side of the mountain Velebit, near Gospić town in the Lika region; *Lukelal* – Lukovdol (today's place Severin near Kupa); *Furt* – Brod on Kupa; *Ozjlnisa* –

Osilnica, village in Slovenia near Kupa river, settled by Uskoks; *Cosin* – Kosinj; *Ogolin* – Ogulin; *Ljpa* – Lipa on the river Dobra; *Kluds* – Ključ (near Tounj town).

Lika and Krbava are a mountainous area between the mountain Velebit, Velika and Mala Kapela and Plješevica. The Turks occupied this area in 1528 and settled in the towns and on the devastated country have led many Orthodox population from Bosnia. The headquarters of Lika sandžak was established in the fortified Dalmatian city of Knin, the main Turkish fortress in Lika were Ribnik, Bilaj and Vrebac, and in Krbava Udbina and Bunić. Lika with Krbava with liberated from the Turks in the Morea war in 1689, and included in the Military Frontier. In this space are fortress: *Ledenig* – Ledenice, 4 km SE from Novi Vinodolski; *Modrus* – Modruš; *Dabar* – Dabar; *Berlog* – Brlog; *Proser* – Prozor; *Oitodsatz* – Otočac; *Jesenitz* – Jesenica; *Tersatz* – Tržac, town of Dukes Frankopan on a hill overlooking the confluence of the river Mutnik in the river Korana (occupied by the Turks in 1584); *Dresnik* – Drežnik; *Reprtz* – Ripač (Repač, Repič), on an island on the river Una upstream of the Bihać town (Turks occupied it in 1591); *Zokol* – Soko [Sokolac], town on the left bank of the river Una upstream from Bihać town towards town of Ripač (First mentioned in 1399, the Turks conquered it in 1592).

In between the rivers Kupa and Sava are castles and fortresses: *Sisegg* – Sisak; *Brest* – Brest (near Petrinja); *Workesovina* – maybe village Brkiševina; *Pokupski* – Pokupsko; *Iastdrwarsko* – Jastrebarsko; *Metling* – Metlika; *Graz* – Gradac; *Tzarnem* – Črnomelj; *Polan* – Poljane; *Sainobar* – Samobor; *Bucovina* – Vukovina; *Litobanytz* – Letovanić; *Rasrtza* – Rečica or Sredičko; *Zelin* – Želin town; *Duropolj* – Turopolje, area between the rivers Kupa and Sava; *Sichelberg* – Žumberak (ger. sichel – sickle; ger. berg – hillock). Eastern is marked Huskocaperg. *Huskochi* – Uskoks are skippers, refugees from Turkish territory in Bosnia to the Habzburg and Venetian territory in Croatia, usually accepting new citizenship and new Catholic religion. There were well military organized Uskoks in Klis, Senj and Žumberak. After 1530, the Habsburgs settled Uskoks in Žumberak. In 1540 Emperor Ferdinand of Habsburg founded Žumberak province to protect his property in Kranjska against Turk's incursions. This province became part of the Military Frontier in 1578.

Fortresses and towns

In the focus is a stage of the war occurrence in insecure border zone in-between rivers Una - Kupa, at the beginning of "*The Long Turkish War*" (1593-1606). On it are left political boundaries, since it was part of the controversial and unstable Military Frontier. In the crisis period in the fourteenth and fifteenth centuries, due to the appearance of new, powerful and expansive warrior Turkish organizations, the area was almost completely demographic emptied and represented Frontier - unstable military border tricked with feudal fortresses and fortified cities (Fig. 1). Even the Hungarian king Sigismund (1387-1438) began organizing the landscape for the defense of the invasion of the Ottoman Empire and Islam. Ferdinand I of Habsburg was in 1538 granted administrative privileges to the population, domicile and immigration, predominantly Serb origin from the occupied territories of the Turks. So the Military Frontier or Vojna krajina was formed (germ. - Militärgrenze, lat. - confinium), which was exempted from the Croatian authorities and placed directly under the military administration of Vienna, under which it remained for the next three centuries (until 1873, when it was evolved).

In addition to geographical elements, the map contains military and geostrategic information. The whole area is studded vignettes fortifications. There is a fort on each hill. Although there are smaller forts and poorly productive, hilly and rocky soil, the narrow zone between rivers Una and Kupa, wide only around 100 km, was three centuries a bastion of Christianity against the Ottomans. The defense system consisted of four districts (kapetanije) in Hrastovica, Bihać, Ogulin and Senj. To Hrastovica district belonged towns Dušinan, Gradac, Zrinj, Gvozdenski, Blinja, Vinodol, Vojna, Gora and Mazin. To Bihać district belonged towns Ripač, Sokol, Izačić, Brekovic, Toplica, Ostrožac, Tržac, Drežnik, Stijena, Cazin, Kristin, Gornja i Donja Kladuša, Podzvizd, Peći, Hresno, Vranograč, Cetin, Sturlić and Blagaj. To Ogulin district belonged towns Modruš, Dabar, Jasenica, Plaški, Sv. Đorđe na moru, Tomaskević, Slunj and Kremna. To Senj district belonged towns Otočac, Brinje, Vrlika, Ledenica, Trsat and St. Vid near the city of Rijeka. This defense system is strengthened by the establishment of Karlovac (Vaniček, 1875). Great star-shape fortress Karlovac was founded by Carlo II of Styria, Archduke of Inner Austria, on 13 July 1579 near old town Dubovac, in order to prevent the southern route of the Ottoman invasion in southern Austria.

The biggest fortresses were Bihać and Karlovac, and also significant were Dubica, Kostajnica, Zrin, Gvozdensko, Pedalj, Hrastovica, Sisak and other. After the fall of Dubice in 1538, and especially the fall of Kostajnica in 1556, began the Turkish conquest of area between the rivers Una and Kupa. Most of this area during the XVI century was gradually fell under the Turkish authority. Sultan Murat III has signed with the Emperor of the Holy Roman Empery Rudolf II peace treaty in 1590, to eight years, provided that Rudolf pays annual tribute. Both were wanted in this way to "buy" time to prepare for a new war. Just a few months later the Bosnian prince (begler-beg) Gazi Hasan Pasha Predojević (Turks called him Hercegli, meaning man from Hercegovina region), began to attack the feudal estates of Croatian Duke (Ban) Thomas Erdődy in Slavonia region and Posavina region, which were under Austrian rule. He took the Gradiška town in 1591 and built a bridge across the river Sava, which was important for the march towards Slavonia and Posavina, and in 1592 with a large army took Bihać. At the same year, the Turks built a fortress nearby Petrinja (Jeni-Hisar) and built a bridge over the river Kupa, in accordance with preparation for an attack on the town Sisak (Sisegg) next year, which stood them on their way to the city of Zagreb. The bridge on the river Sava near Nova Gradiška was not drawn, which Hasan Pasha built in 1591.

Fortresses that were occupied by the Ottomans are marked on the map with a crescent on top, while those that still resist are marked with a cross. Based on this we can conclude that the map was created after the fall of Hrastovica into Turkish hands (April 15, 1592), which is already visible by the crescent on the map, and before the attack on Bihać (June 13, 1592). The town Brest, across the river opposite the town of Hrastovica, has no sign of the crescent, which means that the map was created before it came under Ottoman rule in July of the same year ([www://pahor.de](http://pahor.de); accessed on February 1, 2017).

In the battle near the town of Sisak on 22 June 1593 Habsburg's army under the command of the three commanders - Ruprecht von Eggenberg, Andreas von Auersperg and Thomas Erdődy, which had from 5 to 8 thousand soldiers (mostly Slovenians, Germans, Croats and about 500 Uskoks), defeated the dominant Turkish army of the Bosnian begler-beg under the command of Teli Hasan Pasha. The map shows the military situation on the ground before the battle, in the spring of 1592. Illustrations in the lower

corners have been added later. From a historical perspective, the victory at the Battle of Sisak in 1593 had a decisive influence on the fate of the Croatia, but was the fatal death of Hasan Pasha, so dangerous, energetic and ambitious enemies. After that Croatia was critical frontier zone in thirteen year Ottoman-Habsburg War 1593-1606. This victory Croats experienced as a revenge for the defeat at Krbava field from a hundred years ago (1493). Western Europe has experienced this victory as a triumph of the Christian arms, similar to the victory of Lepanto in 1571. Throughout the Christian world flew votes, to inform about the victory over the devils. And this de Jode's map, with additional illustrations in the bottom corners, it served the purpose of glorifying this victory.

Military movements as the dynamic elements of the map

The map contains pictographic performance of the schedule of Ottoman troops, carrying banners with the crescent moon. On the map are with miniature drawings displayed military units of the Bosnian provincial army, which the waves move westwards. According to the schedule and directions of movement, it can be concluded which are their main goals - fortress Bihać ("*Wyhitz*") on the river Una, crossing route above the river Sava near Gradiška and Karlovac. The map shows the movements of the Predojević's army from Banja Luka towards Bihać, and the bulk of the Turkish army in the depths of the battlefield, all the way to Karlovac. The main Turkish forces gathering in Banja Luka, reaching, according to various estimates, the number of about 20 to 40,000 people. They are led by the arrogant and warlike commanders on playful horseback. The main striking army were infantry troops (janičari), heavy armored cord (spahije), and reconnaissance (akindžhije - volunteers who for their military merits did not get spahilika, but grabbing and war booty). The majority of the army is built in three large formations in the Bosnian Krajina area, between the rivers Una, Sava and Vrbas. The schedule of the Turkish army had a rectangular shape, but in the struggle was a common form of the crescent. The structure of the army troops is different. Near Banja Luka is predominantly a heavy cavalry and a spear, and heavy artillery with eight cannons in the hinterland. It is known that the Turks set up heavy cannons in Banja Luka's Donje Šeher. Among them were earlier seized famed cannons to invasion Kacijanerica and Erdedica, and cannon with the emblem of the Emperor Maximilian (Vaniček, 1875). At the end of the Lijevče field, horse harnesses for supplying the army are seen. The second unit, to the right of the Sana River, consists of infantry and shooters, and the third, near the Krupa, consists predominantly of a light cavalry. Two smaller military formations composed mainly of light infantry and light artillery, are already attacking Bihać from two directions - one from Lika, after occupation of Ripač (1592) and the other from Bosnia. One larger unit is moving towards Gornja and Donja Kladuša. The tents (cadres) of military commanders who had encamped in the vicinity of Bihać were also drawn. Even their appearance is shown, and the largest one definitely marks the command post of Hasan Pasha Predojević. Four Turkish units ("*buljuk*") arrived far to the west, to Pokuplja near Karlovac (*Carlstat*), Turopolje and the Uskok region (*Huskochi*). With these attacks on Turopolje and Pokuplje, Hasan Pasha wanted to Thomas Erdődy and other Krajina commanders distract attention from Sisak. All units carry a barge with crescent, Turkish uniforms and turbans on the head. The schedule of the Christian army is not drawn, perhaps because of the superiority of the Turkish power, or because mobilization has not yet taken place.

Military units on the move are dynamic elements of the map. The map dynamics suggest the direction and intensity of the "tide" of Turkish military power in a given geospatial, which threatens the "bastion of Christianity" (*Antemurale christianitatis*) at the Military Frontier in Croatia. The drawings provide information on the size of military forces, the army corps (cavalry, infantry, lancers, artillery), trends of movement and the technique of warfare, which consisted of the tactics of the siege of larger fortifications, to the mobile strategy. The forces ready for the movement are concentrated between Banja Luka and Bihać, while some units are already lining in Lika, Banija, Turopolje and Pokuplje (Fig. 1).

The perception of space and the perception of the movements of the invading military forces were transformed through a cartographic expression into one of the main reserves in the struggle between the Habsburg and the Ottoman Empire for the sovereignty of the Military Frontier. The fall of Bihać and the attack on Karlovac caused "Turkish fear" in Central Europe and Italy. Pope Clement VIII warned that the Ottoman armies could cross over Croatia and Slovenia and threaten Friuli in Italy. Because of this, he undertook a propaganda war against the Turks in an effort to raise morale and strengthen the resistance of Christian Europe. In the papal propaganda war, various pamphlets, manuscripts and "apocalyptic maps" were used that alert Turkey's danger. The information spread rapidly in Europe at that time, so the de Jode's map was issued in Antwerp just a few months after the events near Sisak. He may have come before to a manuscript at the Frankfurt Book Fair in the same year. His maps and vignettes came to the German newspaper in 1594. It is known that de Jode's ateliers used the Frankfurt Book Fair as a means of advertising and selling paintings (Brummett, 2015). Another source of information could be the Habsburgs, who were at that time ruled the Spanish Netherlands. Archduke Ernest, the regent in Croatia and Slavonia, shortly after the Battle of Sisak in 1593, was transferred for the governor of the Spanish Netherlands.

Pictorial elements of the map

The map contains two "layers" of information - cartographic and pictorial. The cartographic part was created before the Battle of Sisak, and the pictorial were subsequently added instead of decorative cartouches. The cartographic part was made by de Jode on the occasion of the fall of Bihać in 1592. Therefore, the river Una is shown as a large border river and Bihać as a central strategic point for further penetration towards the west. There was presented a great (exaggeratedly) war danger that threatens from the east. The map shows the situation on the ground and announces the "apocalypse" due to Turkish danger from the east. After the defeat of the Ottomans near Sisak in 1593, which was shown on the map as a small fort, it was necessary that the map be actualized. There was not presented a battle, but the drawings of key figures are embedded in place of cartouches, which are used as an iconography in the "geopolitics of emotions". The drawings in the lower corners indicate the winner and the defeated. The map could served for general information, but also for the ideological goals of both the Pope and the Vatican to propagate the "cross" fight against the "crescent", and the Habsburgs to glorify their role in that struggle. The pictorial elements are here to amplify the emotional charge due to dramatic events on the Ottoman-Habsburg front, and the saber and cut off Turkish head must show that the Turkish power can be defeated. The rarity is that the characters of the Emperor and the Sultan are shown on the map. The Emperor and the Sultan do not

hold the sword as symbols of war, but the scepter and contract as symbols of peace. Their belligerent vassals symbolize this is a false peace. They are here as the symbols of the difference between the opposing sides, not only in the military-political but also in the cultural sense. The European cartographer proposed different symbols of superiority of "us" in relation to "them". The cartographer were clearly well informed about the situation at the battlefield and at the courts of the Ottomans and the Habsburgs. Pictures faithfully shows characters, clothes, weapons and even recognize difference at the age and mood on their faces.

On the western margin ("*Occidens*"), the Emperor of the Holy Roman Empire Rudolf II of Habsburg and the Croatian Duke (Ban) Thomas Erdődy were drawn. It is presented with insignia of power, honor and dignity that symbolize peace (the "holy" crown encrusted with diamonds on the head, a scepter in the right hand, a sword like a belt of justice, a collar of the Great Order, a collar, a cloak, a knight's armor, spurs, a helmet with a feather lowered by the legs). His fingers are knitted to his palm, which symbolizes holding power and justice in his hands. The Emperor is pleased to receive the news of the victory. Behind his head stands the inscription: R. K. M. efigios. Efigia is a "picture" or a figure of the ruler to whom it is being honored. Medieval effigy ipso facto is the bearer/representative of the ruling political body or, "as Kantorowitz accurately states, persona ficta – effigy – embodies persona ficta – dignity" (Jovanović, 2013).

Croatian Duke (Ban) Thomas Erdődi-Bakač is portrayed as a vassal, who, in a semi-heated position, obediently salutes the sword of a crowned Emperor. He raised his head, without a crown or cap, comes right from the battle as a winner, and brings the war trophy - the head of the defeated opponent on the spear. His symbols of the Knight's Honor (fr. Pieces d'honneur) are armor, sword in the belt, spurs. A wide saber for cutting with which he salutes to the Emperor, can be interpreted in two ways: That it is a Central European saber named falcon, which symbolizes the victory of the Christian weapon; or that it was captured by the saber of Hasan Pasha, who is hardened in the battle, which testifies to the fierce battle.

The third figure on this scene was the cut off head of Telli Hasan Pasha (Predojević), a prince (begler beg) of Bosnia, who was about thirty-five years old when he was killed. "Telli" or "tellu" - firstly means decorated with golden wires: a person, who was behave poorly, whirling, windy, lovelace. This nickname was given by his contemporaries (Klaić, 1911). Hasan was drowned in the river Kupa, and his head "was cut off and first wore the triumphal entry of Auersperg to Karlovac, later it appeared, it was sent to Vienna" (Olesnički, 1942). Bearded and rigid head raised high, but powerless, without cap and signs of dignity, deadly closed eyes. But the message is only one: we have won (or are hoping to win) this man, his possessions and his country; we threw down his cap, and made him subdue (Brummett, 2015) 2. This scene as if to illustrate the words that Archduke Ernest II brother of Rudolph II wrote to Hasan Pasha before the battle: "Very rarely violators of the treaty and public peace were greeted by a happy ending" (Pessaro enim fedifagi et publicae quietis perturbatores felicem exitum sortiti sunt) (Klaić, 1911).

---

² COPAC online map catalogue, incorrectly identifies figures in British Library's copy of this map as Ferdinand I King of Rome (stand), his general, Jean Baptista Gastaldi (kneeling) and Friar George Martinuzzi, treasurer, Jovana Zapolje as a regent behind the throne of the Zapolje's son, subordinated personally to the Ottomans in Budapest in 1541. He died in 1551 and Ferdinand's power ended in 1564 (Brummett, 2015).

On the eastern margin ("oriens") is depicted the Sultan Murat III. From this picture can be concluded what is being said and the historical sources - that he was a man of low growth, well obese, by temperament phlegmatic, and inclined to delight and enjoyment. His virtues of the ruler did not really adorn him: he was infatuated, scary, and especially lazy. His character is shortly: weak and unsteady (Horvat, 1900). With Rudolf II he had something in common - they are not warriors, but war is being sought by their subordinates. The iconographic, domination of the Ottoman and Habsburg rulers towards their male and female subordinates put the two sovereigns in an equal position. Both hold the scepter as a symbol of being able to command. Sultan Murat III is dressed in court clothes, without weapons, holding a scepter in one hand, and in another peace treaty.

On this scene, the sultan's sister (inscription: T. K. Swester) wears a hooded dress with a high cap, kneels on her knees and prays and curses his brother. It is not difficult to conclude what she prays - to revenge the death of her only son and his cousin, the Herzegovinian prince Mehmed-beg, who died together with Hasan Pasha in battle near Sisak on June 22, 1593. The Sultan was particularly struck by the death of two of his younger nephews, Herzegovinian prince Mehmed-beg (the son of his sister of aunt Ajša Humašah, the grandson of sultan Suleiman II) and prince of Klis Sultan-zade Mustafabeg (the son of a his born sister Gevherhan sultania, the grandson of the Sultan Selim II). The fathers of both prince were Croats.

The Sultan's scepter in the right hand orders the war to the west, and on the left shows the peace treaty he made in 1592 to eight years with Emperor Rudolf II. Therefore, on the map above his head writes, T. K. Contrafattur (lat. Contrafattur - counterfeiter). As is the known "Emperor of the World Emperors", considering this event as a reason of the break-up of the peace treaty, the war was issued to Emperor Rudolf II, on August 17, 1593, which was ended by peace in Žitva in 1606, without major changes. Moreover, he violated the principles of international law by allowing to be thrown into the prison the Emperor emissary Fridrih Kreković, and his family was condemned to galleys (Olesnički, 1942). The female figure also assigns an allusion to the influence of the harem ("the rule of the harem").

Considering the direct motive for illustrations, it were intended to spread the winning story and to better sell the maps. Antwerp was not threatened by the Turks' attacks, but the image of Telli Hasan's head, as a memorial to the victory at Sisak battle, marks the unity of Christianity, in the final instance, when it opposes the expansion of the Muslim empire. Cut off Telli Hasan's head, gives a clear message about Habsburg's military superiority (Brummett, 2015).

After that event, the offensive flight of the Turkish Empire is weakening, and the initiative moves to the Christian side. The Austrian and Venetian military authorities managed to attract various disadvantaged Vlach, or Serbian population from the Turkish region to almost completely deserted land of the border belt under their control, to colonize and create a territorially and militarily well-organized Military Frontier (Vojna krajina), which for almost three centuries performed the function of "Rampart" for the defense of Central Europe and "The defensive wall of Christianity" (Antemurale christianitatis).

Conclusion

The Cornelis de Jode's map is more than four centuries old, but it contains a reflection of the historical fate of all South Slav nations. As well, it represents an important testimony of the geostrategic importance of the Military Frontier (Vojna krajina) in Croatia and Bosnia, which was a polygon of military conflicts in the border zone of the great empires of the east and west. Such a transitional, Eurasian position, on the directions of penetration and the conflict of great powers, represents a historical constant throughout the Balkans. It is a known fact that the Balkan is a geopolitical knot in which are crossed and confronted the interests of various empires and great powers of the east and west, from antiquity to the present, and that the local Slavic population was the most deprived and wounded in their wars. As the heritage of such a historical destiny, the deep geopolitical, religious, ethnic, national and civilization divisions of the South Slavic nations remained, so that they could never create their own strong state that would unite the entire space and be able to survive as a whole in the long run. Ottoman military units permeate the Christian territory and occupy new conquered areas. They represent dynamic elements of the map that emphasize "Turkish danger" and the struggle between Islam and Christianity in the zone of a mobile military border or frontier. In the armies on both sides were mobilized members of the local population, Croats and Serbs under different names - Vlach's, Krajinian's, Uskok's, Serb-Muslims, Serb-Ottomans soldiers (as Hasan Pasha Predojević himself). The specific context of the map is a representation of the hierarchy of power in the continuum of geospatial of different ranks - from the then great empire of the east and west represented in the image of their mighty rulers, to the warring vassal countries of Bosnia and Croatia. In addition, the feudal subordination is shown in different configurations here. In different places on the map, there are sovereigns and vassals, soldiers and commanders, winners and defeated, male and female characters as options for domination and obedience. Therefore, this map is not simply an illustration of a historical event in the geographical area of the Military Frontier in Croatia at the end of the 16th century. It sublimates a geopolitical message to the Europeans about the importance of the Balkan frontier.

Acknowledgement

This article is a part of results of the project 176017 financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

References

- Barber, P. & Harper, T. (2010). *Magnificent Maps: Power, Propaganda, and Art*. London: The British Library
- Boria, E. (2008). Geopolitical Maps: A Sketch History of a Neglected Trend in Cartography. *Geopolitics*, 13(2), 278-308.
- Brummett, P. (2013). The Lepanto Paradigm Revisited: Knowing the Ottomans in the Sixteenth Century. In: Contadini A., Norton C. (2013). *The Renaissance and the Ottoman World*. Ashgate. Farnham, 63-96.
- Brummett, P. (2015). *Mapping the Ottomans: sovereignty, territory, and identity in the early modern Mediterranean*. N. Y: Cambridge University Press
- Ćirković, S. (1991). Svedočenje karte. Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama. Beograd. U: Srejšović D. (urednik). *Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama*. Galerija SANU, 70. Beograd, 11-18.
- Čošković, P. (2001). Susret sa zagubljenom poviješću. Područje Bosanske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku. *Biblioteka glasnika banjalučke biskupije*, 5.
- De Iudeis, C. (1593). "Croatia & circumiacenti[u]m Regionu[m] versus Turcam nova delineatio". Retrieved from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b550076240/f114.highres>
- Fürst - Bjeliš, B., Zupanc, I. (2007). Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography. *Hrvatski geografski glasnik* 69(1), 23-73.
- Gašperič, P. (2007). Cartographic images of Slovenia through time. *Acta geographica Slovenica* 47(2), 245-273.
- Grčić, M. (2001). Geopolitička kartografija, Savremene tendencije u kartografiji, *Zbornik radova sa naučnog skupa*, Geografski fakultet, Beograd. 90-101.
- Grčić, M. & Grčić, Lj. (2012). Prvi naseljeni gradovi pokrštena Srbije X veka prema Konstantinu Porfirogenitu na karti Gijom de Lila. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 92(2), 1- 22.
- Grčić, M. & Grčić, Lj. (2014). Zemlje i gradovi Zapadnog Balkana u X veku prema delu Konstantina Porfirogenita prikazani na karti Gijom de Lila početkom XVIII veka. *Glasnik/Herald Geografskog društva Republike Srpske*, 18(1), 17-52.
- Harley, J. B. (1990). *Introduction: Text and Contexts in the Interpretation of early Maps*. Chicago.
- Harley, J. (2001). *The New Nature of Maps: Essay in the History of Cartography*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- Horvat, K. (1900). *Toma Erdedi-Bakač, ban hrvatski*. Zagreb: Tisak Deoničke tiskarne
- Jovanović, K. (2013). Uloga efigija u pogrebnoj ceremonijalu srednjovjekovnih kraljica. *Zb. Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet.*, 31, 21-36
- Kladnik, D. & Pipan, P. (2008). Bay of Piran or Bay of Savudrija? An example of problematic treatment of geographical names. *Acta geographica Slovenica* 48(1), 57-91.
- Klaić, V. (1911). *Povijest Hrvata 5 - svezak treći - dio prvi - 1527-1608*. Zagreb. Izdanje L. Hartmana.
- Kreševljaković, H. (1953). Stari bosanski gradovi. "Naše starine", *Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture BiH*, 7-45.
- Kozličić, M. (2003). *Regiones flumina Unnae et Sanae in veteribus tabulis geographicis = Unsko-sansko područje na starim geografskim kartama*. Sarajevo – Bihać.
- Marković, M. (2002). *Slavonija - Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*. Zagreb: Golden marketing
- Mlinarić, D. & Gregurević, S. (2011). Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora. *Migracijske etničke teme*, 27(3), 345-373.
- Mrgić-Radojičić, J. (2002). *Donji kraji - krajina srednjovekovne Bosne*. Beograd: Filozofski fakultet i Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Novak, D., Lapaine, M. & Mlinarić, D. (ed.). (2005). *Five Centuries of map and Charts of Croatia = pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske*. Zagreb. Školska knjiga.
- Olesnički, A. (1942). Tko nosi odgovornost za poraz turske vojske kod Siska 20. ramazana 1001. godine (22. lipnja 1593)? *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 22-23(1), 115-173.
- Periša, D. (2005). Pejo Čošković: susret sa zagubljenom poviješću područje Bosanske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 22(1), 199-216.

- Peterca, M., Radošević, N., Milisavljević, S. & Racetin, F. (1974). *Kartografija. BeogradL: VGI*
- Redžić, H. (2009). *Srednjovjekovni gradovi u BiH*. Sarajevo: Sarajevo publishing
- Sedić, G. (1982). Banjaluka i okolica na nekim kartama od XVI–XVIII vijeka, *Istorijski zbornik*, 3, 170–171.
- Vaniček, F. (1875). *Povijest Vojne krajine (Specialgeschichte der Militärgrenze I–IV)*. Zagreb: T.I.
- Vego, M. (1957). *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost
- Vuolteenaho, J. & Berg, L. D. (2009). *Toward critical toponymies. Critical toponymies: The contested politics of place naming*. Burlington.
- Vuolteenaho, J. & Ainiala, T. (2010). *Naming and making places: Excavating the connection between nation-building and toponymic research. Language and the Moulding of Space*. Magdeburg.
- Živković, M (2016). Funkcionalno područje Gradiške. Banja Luka. Geografsko društvo Republike Srpske. *Posebna izdanja*, 35.

Примљено: 12. јул 2017.
Исправљено: 28. август 2017.
Прихваћено: 2. септембар 2017.

Мирко Грчић^{1*}

* Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд, Србија

ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСКА АНАЛИЗА КАРТЕ КОРНЕЛИЈУСА ДЕ ЈОДЕА "CROATIA VERSUS TURCAM" ИЗ 1593. ГОДИНЕ

Извод: Ово је историјска и географска анализа војне и геополитичке мапе коју је израдио холандски картограф из доба ренесансе Корнелиус де Јоде 1593. године, под насловом „Croatia & circumiacentiu[m] Regionu[m] versus Turcam nova delineatio“. Карта приказује део Војне крајине у Хрватској и Босни, као попришта ратних сукоба између Хабзбуршке и Османске империје крајем XVI века. То је лепа комбинација картографског цртежа и илустрације из доба ренесансе, а такође, пример практичне комбинације геополитичке карте и војнополитичке илустрације. Она представља замишљену пројекцију односа снага, интереса и конфликта на простору тадашње Хрватске. Карта садржи два „слоја“ информација - картографски и сликовни. У раду је извршено декодирање географских назива са аспекта данашњег стања на терену. Осим вињета војних утврђења, карта садржи илустрације војнополитичког карактера, чије значење и контекст је такође у раду анализиран са аспекта историјских околности настанка карте. У контексту се разматра карта као начин комуникације и репрезентације Другога, у овом случају Османлија. Специфичан контекст карте је хијерархија моћи у континууму геопростора различитог ранга – од тадашњих империја представљених у лику њихових моћних владара, до зараћених вазалних земаља. Она сублимира не само војнополитички значај геопростора којег представља, него и перцепцију аутора, као и функције, изражајна средства и симболику геополитичке картографије у доба ренесансе.

Кључне речи: Корнелијус де Јоде, геополитичка карта, историјска географија, Војна крајина, Хрватска.

---

¹ mirko.grcic@yahoo.com (аутор за кореспонденцију)

Увод

Холандски картограф Герард де Јоде (око 1509–91) издао је 1578. године у Антверпену географски атлас у два дела под насловом *Speculum Orbis Terrarum* ("Огледало света"). Његов син Корнелијус де Јоде (Cornelis de Jode, 1568–1600) издао је друго допуњено издање 1593. и 1595. у којем је приложио карту "Croatia & circumiacentiu[m] Regionu[m] versus Turcam nova delineatio", са подтекстом: *Revendissimo in Chrifto Patri ac Dno. D. Lavino Torentio, Episcopo Antverpiesi Dno. & Praefulifuo. Cornelius de Iudeis. D. D. (De Iudeis, 1593; види: Koeman, 1967; <http://gallica.bnf.fr>)*. На тој карти означене су Словенске земље (Windish land) између Угарског краљевства и Босне.

После битке код Сиска 1593. године, појавила се слична карта, али са више ликовних елемената. Козличић (2003) наводи да је немачки картограф Hulsius Levinus редуковао де Јодеову карту, дорадио је и издао у Нирнбергу 1596. године, највероватније мислећи првенствено на ондашње пространо тржиште немачког говорног подручја. Картографски део је готово идентичан са де Јодеовом картом, с тим што је одсечен део северно од реке Саве како би дошла до изражаја Војна крајина, и додати су ликови најважнијих актера ратних догађаја на том простору.

Карта је имала за циљ да на сликовит начин Европи представи и пропагира борбу за одбрану хабзбуршке Војне границе, у којој је Света столица видела "предзиђе хришћанства" (*antemurale christianitatis*), западног наравно, а Отоманска империја – "одскочну даску" за своја нова освајања у средњој Европи. Услед турских освајања појам Хрватске био је сведен на "остатке остатака" (*reliquiae reliquiarum*) краљевства Хрватске, која је тада била под круном краља Рудолфа II Хабзбурга, цара Светог Римског царства. Наиме, Хрватска је изгубила своју државност 1102. године и ушла је у састав Угарске. После слома Угарске краљевине 1526. године, под Хрватском се подразумевала нешто шира околина Загреба ("остатак остатака"). Посебан ентитет била је Славонија, а посебан Далмација, која је узгред буди речено, била под Млетачком влашћу. Војна граница, а то је простор који је представљен на овој карти, није био у саставу фиктивне Хрватске краљевине, већ под директном влашћу бечког двора.

Та карта је данас раритет и мало је простора у литератури дато објашњењу њене геополитичке садржине и друштвене функције. То је лепа комбинација картографског цртежа и илустрације из доба ренесансе, а такође, пример практичне комбинације геополитичке карте и војнополитичке илустрације. Она представља замишљену пројекцију односа снага, интереса и конфликта на простору тадашње Хрватске и околних крајева. Према Brummett (2013; 2015), ова карта је каталогизована у Британској библиотеци и у Универзитетској библиотеци у Лејдену. Циљ овога рада је да интерпретира садржај и објасни значења симбола те карте у историјско-географском контексту, на основу факсимила у документацији аутора (у прилогу).

Методолошки приступ

У развоју картографије, постоји подела између "декоративних" и "научних" фаза картирања, али Харли (Harley, 1990) разматра ту поделу као мит. Мапе су друштвено конструисане слике реалног света у социјалном, политичком и културном контексту и огледало знања и перцепције картографа. Према томе, у европској картографској традицији могу се запазити две врсте чинилаца – практични интерес проистекао из друштвене потребе, и научно-сазнајни интерес укоренењен у научној парадигми епохе. То значи да интерпретација конкретне карте треба да се врати у прошлост и ситуира у одговарајући период и место, или чак културу (Furst-Bjeliš, Zupanc, 2007). Интерпретација садржине карте укључује анализу њених логичких веза са територијом не само у сазнајном, него и друштвено-историјском контексту.

Аутор карте смишљеним симболима, бојама, вињетама, когнитивно уцртава свој индивидуални друштвени однос према географској стварности с циљем да утиче на друштвену свест. Ту настаје проблем прецизности и веродостојности, пошто је аутор претходно субјективно извршио одбир извора, садржаја и метода картирања, у циљу стварања одређене геополитичке слике региона. Карте су колико слике једног простора, толико су и менталне мапе њихових творца. Наиме, карта није територија, ни "одраз" територије, него скуп знакова у сталном односу према објектима које представљају, повезаних правилима, „синтаксом“ разумљивом онима који карте цртају и онима који карте читају (Vuolteenaho & Berg, 2009; Vuolteenaho & Ainiala, 2010; Barber & Harper, 2010; Boria, 2008). Вредност карте као историјског извора је у њеном односу према територији. "Савремено ишчитавање тих извора захтева добро познавање околности настанка појединачне карте, али и критички приступ не само изворима већ и интерпретацијским обрасцима" (Mlinarić & Gregurović, 2011). Карте не представљају реалну слику територије, не само због субјективне „идеологије представљања“ и заблуда и непознаница аутора, него и због објективних промена стања ствари на терену (Грчић, 2001). Због тога, карте су ретко коришћене као историјски извор у реконструкцији прошлости (Gašperić 2007; 2010; Kladnik & Pipan, 2008). Средњовековне карте балканских земаља знатно су заостајале у односу на актуелно стање на терену, због тога што су европски картографи користили застареле изворе. Тек је "стављање картографије у службу технике владања, пре свега ратне технике, довело до стварања карата делова Османског царства на основу посматрања и извиђања, чак ухођења, карата са реалним подацима о насељима, путевима и препрекама" (Ђирковић, 1991).

Карта, као и текст, има симболичку природу. Када разматрамо мапу као текст, Харли наглашава три аспекта: контекст картографа, контекст других мапа, и контекст друштва. Ту се поставља генерално питање које је формулисао Харли, како разумети мапу – на традиционални начин, као рефлексију реалног света, или у постмодерном смислу, као географски језик који треба декодирати у одговарајућем временском и просторном контексту (Harley, 1990; 2001). У другом случају, који је прикладнији за модерни концепт, мапу треба разматрати у контексту историјских факата, географских принципа и других карата. Са овог гледишта, потребно је користити компаративни метод и географску логику у објашњењу садржаја карте (Грчић М., Грчић Љ., 2012; 2014). Имајући све то у виду,

интерпретација карте Корнелијуса де Јодеа, која је предмет овога рада, имплицира не само читање симбола, него и објашњење садржине у контексту друштвених циљева и историјских околности у којима је карта настала. Да би се карта правилно протумачила, потребно је проучити различите изворе о простору и догађајима које она представља, као што су старе хронике, географски, етнографски, историјски и други списи.

Сл. 1. – *Cornelis de Jode: „Croatia & circumiacentiu[m] Regionu[m] versus Turciam noua delineatio, Antwrpen [c.1593]. Редукована карта са илустрацијама, црно-бели бакрорез. Фотодокументација аутора (карта је у енглеској верзији текста између страна 84 и 85)*

Географска садржина карте

Де Јодеова карта Хрватске садржи географске, војнополитичке, идеолошке и историјске информације. Она је била намењена јавности, војсковођама и војним аналитичарима. То је карта у црно-белом издању, где је физичко-географски простор приказан као арена историјских догађаја. На њој су приказани не само елементи простора – реке, планине, градови, него и сличице војних јединица, опсаде градова. Де Јоде користи немачки начин писања географских топонима, нпр. *Lewatz, Kowacz, sa tz, cz*. Услед германизације локалних назива изговор и начин писања је измењен, али се ипак у већини случајева може препознати о којем објекту је реч. У неким називима постоје словне грешке, било због непажње приликом исписивања или копирања, било због небрижно извршеног записа. У исписивању топонима примењена је једнака графичка форма. Рубни простор намењен легенди уступљен је илустрацијама владара и њихових потчињених, који представљају не само конкретан историјски догађај, него и војно-политичку супериорност Запада (*Occidens*) над истоком (*Oriens*), као и културолошке разлике између "Нас" и "Њих". У то доба било је уобичајено да се на картама, нарочито у атласима, у декоративним "картушима" уцртавају грбови, заставе, владари на престолу, исписују "дидаскалије" са текстом (Marković, 2002; Novak и др., 2005).

Деформације углова и површина на карти су велике, са много грешака у размештају објеката и појава. Карта је без координатне мреже. Стране света су уписане на рубовима карте – *Septentrio* (север), *Meridies* (југ), *Oriens* (исток) и *Occidens* (запад). Скала размерника је у миљама. Простор на карти је доста деформисан у погледу површина и раздаљина. Словенски називи су транскрибовани на немачки. На основу тога можемо закључивати о суверенитету и власништву тих земаља, али и о тржишту којем је карта намењена.

На карти је приказан простор између река Саве, Уне и јадранске обале (*Golfo di Venetia*). Карта садржи схематски приказ рељефа, хидрографије и одбрам-бених тврђава. **Рељеф** је приказан методом кртичњака и освенчен са источне, а осветљен са западне стране. Планине су распоређене без реда и без назива. Нису истакнуте веће планине, тако да терен изгледа као узбуркано море, што уз вињете утврђења и војне јединице у покрету додатно драматизује читаву сцену. **Обалска линија** је освенчена и без острва.

Реке су приказане са две паралелне кривудавае линије које се шире према ушћу: *Savus fl.* – Сава; *Kulp Fl.* – Купа; *Mresnitza fl.* – Мрежница; *Glyna fl.* – Глина; *Dinia fl.* – Суња, притока Саве; *Vna fl.* – Уна; *Krup fl.* – Крушница; *Tonet fl.* –

Тоуњица, притока Мрежнице. Неименоване реке су: Корана – притока Мрежнице код Карловца; Лика – понорница; Сана – десна притока Уне; Врбас – Притока Саве источно од Уне.

Замкови и тврђаве су приказани виџетама. У **Поуњу и Посавини** су уцртани:

Gradiska – Градишка, на десној обали Саве, на месту римског града *Servitiuma*. Стратешки био важан град због прелаза преко Саве. Турци су га заузели 1537. године.

Kowacz – Босански Кобаш на Сави (на месту села Гилетићи, општина Србац). Уцртан погрешно с леве стране ушћа Врбаса. Име добио по кобашима, мајсторима за кобе или лађе. Турци су га заузели око 1530. године, саградили дрвени град (паланку) и установили кадилук (Kreševljaković, 1953). Постојао је и град Ковач, који се помиње у једној дубровачкој повељи 1415. године (Vego, 1957). Његови остаци се налазе на десној обали реке Босне, југозападно од Добора, а северно од Добоја (Redžić, 2009).

Wanieluka – Бања Лука, град у долини Врбаса. Први пут се помиње 1494. Заузели су га Турци 1527. или 1528. године. Био је то Горњи Шехер. Доњи Шехер, који је називан и Нови Град, основао је Ферхат-паша Соколовић тик уз леву обалу Врбаса, и у њему сместио 1587. г. топхану (арсенал), која је претворена у град (тврђаву) за време султана Мехмеда III (1595–1603) (Kreševljaković, 1953). Топовски арсенал је видљив и на приложеној карти (сл. 1).

Mearcero – неидентификовано утврђење са источне стране реке Врбас.

Lewatz – Левач, средњовековни град који се помиње у једној исправи Пожешког каптала 1449. године у Врбашкој жупанији. Неки аутори га убицирају код данашњег села Ламинци Сређани у Лијевче пољу (Sedić, 1982; Čošković, 2001, Мргић-Радојичић, 2002), мада локација насеља „није најпрецизнија“ (Живковић, 2016). Други сматрају да га треба тражити у Поткозарју, у изворишту потока Лијевчаница код села Бакинци, где се налазе рушевине тврђаве коју народ назива „Град Марије Терезије“ (Periša, 2005).

Jessenocz – Јасеновац, град на острву на Сави, близу ушћа Уне, у данашњем селу Доња Градина. Заузели га Турци 1536. године.

Dubicza – Дубица, на десној обали Уне. Први пут се помиње 1258. Заузели су је Турци 1538.

Wacky – неидентификовани град узводно од Дубице.

Kostanobytz – Костајница, на острву на реци Уни.

Novigradetz – Нови Град (турски Новин) код ушћа Саве у Уну. Помиње се 1280. године. Припадао је кнезовима Благајским, а почетком XVI века Николи Зрињском. Заједно с Костајницом заузели су га Турци 1557. године и ту сместили војну посаду са 200 пешака и 200 коњаника, а 1577. су саградили дрвени мост преко Уне за војни у поход на Крајину у Хрватској (Kreševljaković, 1953).

Krup – Босанска Крупа, на десној обали Уне подно планине Грмеча, град се помиње још у 13. веку. Турци га заузели 1565. године и ту сместили велики војни

гарнизон са 300 коњаника и 400 пешака (Kreševljaković, 1953). Постоји и Крупа на Врбасу, низводно од Бање Луке.

Wyhitz – Бихаћ (Бишће) на Уни. Био је једно време главни град Краљевине Хрватске. Турци су га заузели 1592., у њега преместили из Острошца центар Крајишког (бихаћког) санжака и претворили га у османску упоришну тачку за даља продирања према западу. Зато је све подређено приказу Бихаћа и трупа османлијске војске с десне стране Уне (Kozličić, 2003).

Између река Босне и Глине су следеће тврђаве: *Petrinia* – Петриња; *Hrastowitza* – Храстовица; *Klinagora* – Клинац град (Гора); *Blina* – Глина; *Binadol* – Винодол (код Петриње); *Gradatz* – Градац; *Zrin* – Зрин, тврђава која је 1347. године постала седиште феудалне породице Зрињски; *Podel* – Педаљ; *Gosdansky* – Гвозденско. Вињета града југозападно од Гвозденског према Цазину представља Бужим (Чава). Турци су заузели Бужим 1576. године. Ту су још: *Zaoin* – Цазин. Био је град книнског бискупа. Заузели су га Турци 1578. године и утврдили; *Stena* – Стијена или Стина, град лево од цесте Цазин - Крупа. Заузели га Турци 1575. и утврдили 1584.; *Ostosatz* – Острожац, град на левој обали Уне, између Бихаћа и Крупе (код Цазина). Помиње се још у 13. веку као посед кнезова Благајских. Турци су га заузели 1577. године и ту установили седиште острожачког санџака (1578-1592); *Brekobitz* – Берковица, на брегу изнад леве обале Уне низводно од Бихаћа. Помиње се први пут 1330. године. Име овог града написано је и на повељи Цетинског сабора од 1. јануара 1572. године, јер је припадао Ивану Кобасићу, једном од оних који су изабрали Фердинанда Хабсбурга за хрватског краља.

Између Глине и Коране су тврђаве: *Topulzko* – Топуско; *Stanisniac* – Стеничњак; *Knir* – Кирин; *Budatzk* – Будацак доњи; *Petrogora* – Петровац; *Hreslin* – Хресно. Турци га заузели 1584.; *Bonik* – Бунић; *Zelij* – Цетин; *Ober Kladus* – Горња Кладуша, данас Мала Кладуша, утврђени град у Босанској Крајини, на граници према Кордуну, близу реке Глине и Петрове горе. Заузели га Турци 1527. године; *Vnter Kladus* – Доња Кладуша, данас Велика Кладуша, на брежуљку изнад десне обале Граборске реке, притоке Кладушнице. Турци га заузели, утврдили и населили 1633. године.

Између река Коране и Мрежнице су тврђаве: *Belai* – Белај; *Bariloviz* – Бариловић; *Blagasek* – Благај на Корани; *Smerkviz* – Стурлић на Корани; Неидентификовани градови су: *Manka* и *Bebah*.

Између Мрежнице и Купе су тврђаве: *Carlstat* – Карловац (основан 1579); *Ozail* – Озаљ; *Ribnic* – Рибник на Купи. Постоји и Рибник на северној страни Велебита, код Госпића у Лици; *Lukelal* – Луковдол (данашње место Северин поред Купе); *Furt* – Брод на Купи; *Ozjlnisa* – Осилница, ускочко насеље у словеначком Покупљу; *Cosin* – Косињ; *Ogolin* – Огулин; *Ljpa* – Липа на реци Добри; *Kluds* – Кључ (код варошице Тоуњ).

Лика и Крбава обухватају планинску област између Велебита, Велике и Мале Капеле и Пљешевице. Турци су ову област заузели 1528. године и населили се у градове, а на опустошену земљу су довели много православног становништва из Босне. Седиште личког санџака је било у утврђеном далматинском граду Книну, а главне турске тврђаве у Лици су биле Рибник, Билај и Вребац, а у Крбави Удбина и Бунић. Лика са Крбавом ослобођена је од Турака у Морејском рату 1689. и укључена

у Војну крајину. На тим просторима карта приказује следеће тврђаве: *Ledenug* – Леденице, 4 km североисточно од Новог Винодолског; *Modrus* – Модруш; *Dabar* – Дабар; *Berlog* – Брлог; *Proser* – Прозор; *Oitodatz* – Оточац; *Jesenitz* – Јесеница; *Tersatz* – Тржац, град кнезова Франкопана изнад ушћа Мутника у Корану (заузели га Турци 1584); *Dresnik* – Дрежник; *Reprtz* – Рипач (Репач, Репич), на острву на Уни узводно од Бихаћа (Турци га заузели 1591.); *Zokol* – Соко [Соколац], град на левој обали Уне узводно од Бихаћа према Рипачу (први пут се помиње 1399., Турци га заузели 1592.), био у саставу Бихаћке капетаније.

Између Купе и Саве су замкови и утврђења: *Sisegg* – Сисак; *Brest* – Брест (код Петриње); *Workesovina* – можда село Бркишевина; *Pokupski* – Покупско; *Iastdrwarsko* – Јастребарско; *Metling* – Метлика; *Graz* – Градац; *Tzarnem* – Чрномел; *Polan* – Пољане; *Sainobar* – Самобор; *Bucovina* – Вуковина; *Litobanytz* – Летованић; *Rasrtza* – Речица или Средићко; *Zelin* – Желин град; *Duropoli* – Туропоље, предео између река Купе и Саве; *Sichelberg* – Жумберак (*sichel* – срп, *berg* – брег; српаста брег). Источније је означен *Huskocaperg*. *Huskochi* – ускоци, то су били избеглице који су пребегли са турске територије у Босни на хабзбуршку и млетачку територију, прихватајући обично ново држављанство и нову католичку или гркокатоличку веру. Били су војнички добро организовани клишки, сењски и жумберачки ускоци. Хабзбурговци су после 1530. насељавали ускоке и досељене Србе из цетинске и унске крајине у Жумберак, под условом да се у случају мобилизације о свом трошку одазову ратном позиву бечког двора. Цар Фердинанд Хабзбург основао је 1540. г. Жумберачку капетанију, како би заштитио своје поседе у Крањској од упада Турака. Ова капетанија је 1578. укључена у Војну крајину.

Тврђаве и градови

У центру пажње је позорница ратних догађања у несигурном граничном појасу у међуречју Уна – Купа, на почетку "*Дугог турског рата*" (1593–1606). На њој су изостављене политичке границе, пошто је то био део спорне и нестабилне Војне крајине. У кризном раздобљу у XIV и XV веку, услед појаве нове, снажне и експанзивне ратничке турске организације, тај простор је био скоро потпуно демографски испразњен и представљао је frontiјер – нестабилну војну границу начичкану феудалним утврђењима и утврђеним градовима (сл. 1). Још је угарски краљ Жигмунд (1387–1438) почео организовање Војне крајине за одбрану од надирања Османлија и ислама. Фердинанд I Хабзбуршки је 1538. године доделио административне привилегије становништву, стариначком и досељеном, претежно српског порекла из крајева које су окупирали Турци. Тако се формирала Војна крајина или Војна граница (нем. *Militärgränze*, lat. *confinium*) која је била изузета од хрватске власти и стављена директно под војну управу Беча, под којом је остала наредна три века (до 1873., кад је развојачена).

Осим географских елемената, карта садржи војне и геостратешке информације. Читав тај простор је посејан вињетама утврђења. На сваком брду има неко утврђење. Иако је реч о мањим утврђењима и слабо продуктивном, брдовитом и каменитом тлу, та уска зона између Уне и Купе широка тек око 100 km, била је три века бедем хришћанства против Османлија. Одбрамбене системе су чиниле четири капетаније: у Хростовици, Бихаћу, Огулину и Сењу. Хростовичкој капетанији су припадали градови Душинан, Градац, Зрињ, Гвозденски, Блиња, Винодол, Војна,

Гора и Мазин. Бихаћкој капетанији су припадали градови Рипач, Сокол, Изачић, Брековица, Топлица, Острожац, Тржац, Дрежник, Стијена, Цазин, Кристин, Горња и Доња Кладуша, Подзвизд, Пећи, Хресно, Вранограч, Цетин, Стурлић и Благај. Огулинској капетанији припадала су утврђења Модруш, Дабар, Јасеница, Плашки, Св. Ђорђе на мору, Томаскевић, Слуњ и Кремна. Сењској капетанији припадали су Оточац, Бриње, Врлика, Леденица, Трсат и Св. Вид код Ријеке. Овај одбрамбени систем ојачан је оснивањем Карловца (Vaniček, 1875). Велику звездасту тврђаву Карловац основао је Карло II Штајерски, надвојвода Унутрашње Аустрије, 13. јула 1579. године, подно старог града Дубовца, с циљем да спречи јужни правац Отоманске инвазије у Јужну Аустрију.

Највеће тврђаве биле су Бихаћ и Карловац, а значајне су биле и Дубица, Костајница, Зрин, Гвозденско, Педаљ, Храстовица, Сисак и друге. Падом Дубице 1538, Костајнице 1556, Крупе и Новог 1564. године, почело је турско освајање простора између Уне и Купе. Већи део тог простора у току XVI века постепено је потпао под власт полумесеца. Султан Мурат III је потписао са царем Светог римског царства Рудолфом II мировни уговор 1590. године, на осам година, под условом да Рудолф плаћа годишњи данак. Обојица су желела на тај начин да "купе" време за припреме за нови рат. Само неколико месеци касније босански беглер-бег Гази Хасан-паша Предојевић (Турци су га називали Херцегли, што значи Херцеговац), почео је нападати феудалне поседе хрватског бана Ердедија у Славонији и Посавини, који су били под аустријском управом. Заузео је 1591. године Градишку и саградио мост преко Саве, важан за поход према Славонији и Посавини, а 1592. је са великом армијом заузео Бихаћ. Исте године Турци су изградили тврђаву Петрињу (*Jeni-Hisar*) и подигли мост преко Купе, у склопу припрема за напад на Сисак (*Sisegg*) следеће године, који им је стајао на путу према Загребу. Није учртан мост на Сави код Нове Градишке, који је Хасан Паша саградио 1591.

Тврђаве које су Османлије заузеле означене су на карти полумесецом на врху, док су оне које још одолевају означене крстом. На основу тога можемо закључити да је карта настала после пада града Храстовице у турске руке (15. априла 1592. године), јер се на карти већ види полумесец, а пре напада на Бихаћ (13. јуна 1592. године). Град Брест, преко реке насупрот Храстовице, нема знак полумесеца, што значи да је карта настала пре његовог пада под власт Османлија у јулу исте године ([www://pahor.de](http://pahor.de); приступљено 1. II, 2017).

У бици код Сиска 22. јуна 1593. године царска војска под командом тројице команданата – Рупрехта фон Егенберга, Андреаса фон Ауерсперга и бана Томе Ердодија, која је бројала 5 – 8 хиљада војника (углавном Словенаца, Немаца, Хрвата и око 500 жумбачких ускока), поразила је двоструко надмоћнију турску војску из босанског беглербеглука под командом Тели Хасан Паше. Карта приказује војно стање на терену пре те битке, у пролеће 1592. године. Илустрације у доњим угловима су додате касније. Из историјске перспективе победа у бици код Сиска 1593. године није имала одлучујући утицај на судбину Хрватске, али била је судбоносна погибија самога Хасан-паше, тако опасног, енергичног и амбициозног непријатеља. После тога Хрватска је била критична frontiјерска зона у тринаестогодишњем отоманско-хабсбуршком рату 1593 – 1606. Ову победу Хрвати су доживели као своју освету за пораз на Крбавском пољу од пре сто година (1493). Западна Европа је ту победу доживела као тријумф хришћанског оружја, слично

као и победу код Лепанта 1571. године. Широм хришћанског света летели су гласови о победи над некрстом. И ова карта де Јодеа, са додатим илустрацијама, служила је величању те победе.

Војни покрети као динамички елементи карте

Карта садржи пиктографске представе распореда османлијских трупа које носе барјаци са полумесецом. Минијатурним цртежима приказане су војне јединице босанске провинцијалне армије, које се у таласима крећу према западу. Према распореду и правцима кретања може се закључити који су им главни циљеви – тврђава Бихаћ ("*Wyhitz*") на Уни, прелаз преко Саве код Градишке и Карловац. На карти су приказана кретања главнине Предојевићеве армије од Бањалуке према Бихаћу и буљуци турске војске у дубини ратишта, све до Карловца. Главна турска сила сакупљала се у Бањалуци достижући, према различитим проценама, број од око 20 до 40000 људи. Предводе их околи и ратоброни команданти на разиграним коњима. Главна ударна војска били су јањичари и спахије, а извиђачка акинције (добровољци који за своје војне заслуге нису добијали спахилуке, него грабеж и ратни плен). Главнина војске постројена је у три велике формације на простору Босанске крајине, између Уне, Саве и Врбаса. Распоред турске војске у кретању имао је правоугаони облик, а у борби је био уобичајен облик полумесеца. Структура родова војске у јединицама је различита. Код Бањалуке је претежно тешка коњица и коплјаници, а у залеђу тешка артиљерија са осам топова. Познато је да су Турци били стационирали тешке топове у бањалучком Доњем Шехеру. Међу њима су били и заплени гласовити топови за опседање Каџијанерица, Ердедица, и топ с грбом цара Максимилијана (Vapıček, 1875, 268). На зачељу у Лијевче пољу се виде натоварене коњске запреге за снабдевање војске. Друга јединица, десно од реке Сане, састоји се из пешадије и стрелаца, а трећа, код Крупе, састоји се претежно од лаке коњице. Две мање војне формације састављене углавном од лаке пешадије и лаке артиљерије већ нападају Бихаћ из два правца - једна из Лике, пошто су заузели Рипач (1592), а друга из Босне. Једна већа јединица се креће према Горњој и Доњој Кладуши. Уцртани су и чадори војних команданата који су се утаборили у околини Бихаћа. Чак је приказан и њихов изглед, а највећи свакако означава командно место Хасан паше Предојевића. Четири турске јединице ("буљука") су стигле далеко на запад, до Покупља код Карловца (*Carlstat*), Туропоља и ускочког краја (*Huskochi*). Овим нападима на Туропоље и Покупље, желео је Хасан Паша да бану Ердодију и осталим заповедницима одврати пажњу од Сиска. Све јединице носе барјаци са полумесецом, турске униформе и чалме на глави. Распоред хришћанске војске није нацртан, можда због тога да би се истакла надмоћ турске силе, или зато што још није била извршена мобилизација.

Војне јединице у покрету су динамички елементи карте. Динамика карте сугерише правац и интензитет "плиме" турске војне моћи у датом геопростору, која угрожава "бедем хришћанства" (*antemurale christianitatis*) на Војној крајини у Хрватској. Цртежи дају информације о размеру турских војних снага, родовима војске (муселими или коњица, сејмени или пешадија, коплјаници, артиљерија), правцима кретања и техници ратовања која се састојала од тактике опсаде већих утврђења, до мобилне стратегије. Снаге су концентрисане између Бањалуке и

Бихаћа, док неке јединице већ марширају по Лици, Банији, Туропољу и Покупљу (сл. 1).

Схватање простора и сагледавање кретања војних снага освајача претворени су кроз картографски израз у један од главних залага у борби Хабзбуршке и Османске империје за суверенитет на простору војне границе. Пад Бихаћа и напад на Карловац изазвао је "турски страх" у централној Европи и Италији. Папа Клемент VIII је упозоравао да отоманске армије могу прећи преко Хрватске и Словеније и угрозити Фурланију у Италији. Због тога, он је предузео пропагандни рат против Турака у настојању да подигне морал и да се ојача отпор хришћанске Европе. У папском пропагандном рату коришћени су разноврсни памфлети, рукописи и "апокалиптичне карте" које алармирају турску опасност. Информације су се шириле у Европи изузетном брзином за оно време, тако да је карта де Јодеа издата у Антверпену само неколико месеци после битке код Сиска 1593. Могуће да је дошао претходно до неког летка или рукописа на сајму књига у Франкфурту исте године. Његове мапе и вињете су доспеле у немачке новине 1594. године. Познато је да су де Јодеови атељеи користили Франкфуртски сајам књига као средство рекламе и продаје слика (Brummett, 2015). Други извор информација могли су бити Хабзбурговци, који су у то време владали Шпанском Холандијом. Надвојвода Ернест, намесник у Хрватској и Славонији, убрзо после битке код Сиска 1593., премештен је за намесника у Шпанску Холандију.

Сликовни елементи карте

Карта садржи два "слоја" информација - картографски и пиктографски или сликовни. Картографски део је настао пре битке код Сиска, а ликови су накнадно додати уместо картуша. Картографски део израдио је де Јоде поводом пада Бихаћа 1592. године. Због тога је река Уна приказана као велика гранична река а Бихаћ као централна стратешка тачка за даље продоре према западу. Приказана је велика (преувеличана) војна опасност која прети са истока. Карта приказује стање на терену и најављује "апокалипсу" услед турске опасности са истока. После пораза османлијске војске код Сиска, који је приказан на карти као мала тврђава, требало је да се та карта актуелизује. Ту није приказана сама битка, него су цртежи кључних личности уклопљени уместо картуша, који су искоришћени као иконографија у "геополитички емоција". Цртежи у доњим угловима бучно проглашавају победу. Карта је могла да послужи за општу информацију, али и за идеолошке циљеве како Папе и Ватикана за пропагирање борбе "крста" против "полумесеца", тако и Хабзбурговаца за величање своје улоге у тој борби. Ликовни елементи су ту да појачају емотивни набој услед драматичних догађаја на отоманско-хабзбуршком фронту, а сабља и одсечена турска глава треба да покажу да се турска сила може победити. Реткост је да на карти буду приказани ликови цара и султана. Цар и султан не држе у рукама мачеве као симболе рата, него жезла и уговор као симболе мира. Њихови зараћени вазали симболизују да је то лажни мир. Они су ту као симболи различитости супротстављених страна, не само у војно-политичком него и у културолошком погледу. Европски картограф је различитим симболима сугерисао супериорност "Нас" у односу на "Њих". Он је очигледно био добро информисан о ситуацији на ратишту и на дворовима Османлија и Хабзбурговаца.

Слике верно приказују ликове, одећу, оружје, чак се распознаје разлика у старости и расположење на лицима.

На западној маргини ("*Occidens*") нацртан је цар Светог римског царства **Рудолф II** хабзбуршки и хрватски бан Томаш Ердеди (Thomas Erdődy). Приказан је са инсигнијама власти, части и достојанства које симболизују мир ("света" круна опточена дијамантима на глави, жезло у десној руци, мач као рука правде о појасу, огрлица Великог реда, овратник, плашт, витешки оклоп, мамузе, шлем са перјаницом спуштен поред ноге). Прсти су му скупљени према длану што симболизује да држи власт и правду у својим рукама. Цар са задовољством прима вест о победи. Иза његове главе стоји натпис: R. K. M. efigios. Ефигија је "слика" или фигура владара којој се исказује почаст. Средњовековна ефигија *ipso facto* је носилац или представник владаревог политичког тела или, "како то Kantorowicz тачно износи, *persona ficta* – ефигија – утеловљује *persona ficta* – достојанство" (Јовановић, 2013).

Бан Тома Ердеди-Бакач приказан је као вазал, који у полуклећењу ставу покорно поздравља сабљом крунисаног цара. Он уздигнуте главе, без круне или капе, долази право из битке као победник, и доноси ратни трофеј – главу побеђеног противника на коњу. Његови симболи витешке части (фр. *Pieces d'honneur*) су оклоп, мач о појасу, мамузе. Широка сабља за сечу којом поздравља цара, може се протумачити на два начина: Да је то средњеевропски фалкион, који симболизује победу хришћанског оружја; или да је то заробљена сабља Хасан Паше, која је окрњена у борби, што сведочи о жестини битке.

Трећи лик на овој сцени је одсечена глава **Телли Хасан Паше (Предојевића)**, беглер бега од Босне, који је имао око тридесет пет година кад је погинуо. "*Telli*" или "*tellu*" најпре значи украшен златним жицама: особа, која се неукусно нагиздала, звркаст, ветрењаст, фићфирић. Тај надимак су му дали његови савременици (Клаић, 1911). Хасан се утопио у Купи а његова глава "била је одсечена и најпре се носила код триумфалног уласка Ауерсперга у Карловац, касније, чини се, била је послата у Беч" (Olesnički, 1942). Брката строга глава подигнута је високо, али немоћна, без капе и знакова достојанства, смртно затворених очију. Али порука је само једна: ми смо победили овог човека, његове поседе и његове земље; ми смо збацили његову капу, и натерали га да се потчини (Brummett, 2015).² Ова сцена као да илуструје речи које је Хасан-паши пре битке упутио надвојвода Ернест, брат Рудолфа II: "Врло су ретко кршитељи уговора и јавног мира дочекали срећан крај" (*Pessaro enim fedifagi et publicae quietis perturbatores felicem exitum sortiti sunt*) (Клаић, 1911).

На источној маргини ("*Oriens*") приказан је султан **Мурат III**. Са те слике можемо закључити оно што сведоче и историјски извори – да је био човек ниског раста, добро угојен, по нарави флегматичан и уз то склон насладама и уживању. Владалачке га врлине нису баш красиле: био је малодушан, страшљив, а особито лаком. Карактер му је укратко: слаб и несталан (Норват, 1900). С Рудолфом II је

---

2 СОРАС онлајн каталог карата, погрешно идентификује фигуре у копији ове мапе у Британској библиотеци као да су то Фердинанд I, краљ Рима (стоји), његов генерал, Жан Баптиста Гасталди (клечи) и Фриар Ђорђо Мартинузи, ризничар Јована Запоље, као регент иза трона Запољиног сина, потчињеног персонално Отоманима у Будиму 1541. Он је умро 1551. и Фердинандова власт је завршила 1564. године (Brummett, 2015).

имао нешто заједничко – нису ратници али рат од њих траже њихови потчињени. Иконографски, надвишавање отоманског и хабзбуршког владара према њиховим мушким и женским потчињенима стављају двојицу суверена у једнак положај. Обојица држе жезло, као симбол моћи да командују. Султан Мурат III је обучен у дворску одећу са скупоценим крзненим огртачем, без оружја, у једној руци држи жезло а у другој мировни уговор.

На овој сцени султанова сестра (натпис Т. К. Swester) обучена у отмену хаљину са високом капом, клечи на коленима и моли и преклиње брата. Није тешко закључити шта га моли - да освети смрт њеног јединог сина а свог сестрића (нећака), херцеговачког санџака Мехмед-бега, који је погинуо заједно са Хасан-пашом у бици код Сиска 22. јуна 1593. године. Султана је посебно коснула смрт двојице његових младих сестрића, санџака херцеговачког Мехмед-бега (сина његове сестре од тетке Ајше Хумашах) и санџака клишког Султан-заде Мустафа-бега (сина рођене сестре, Гевхерхан султаније). Очеви обојице царевића били су потурчени Хрвати.

Султан жезлом у десној руци неодлучно наређује рат западу, а у левој показује мировни уговор који је склопио 1592. на осам година са царем Рудолфом II. Због тога на карти изнад његове главе пише Т. К. *Contrafattur* (фалсификатор). Као што је познато "Цар царева света", сматрајући тај догађај поводом за раскид мировног уговора, објавио је рат цару Рудолфу II, 17. августа 1593., који је завршио миром у Житви 1606. године, без већих промена. Штавише, прекршио је и принципе међународног права тако што је дао бацити у тамницу царског посланика Фридриха Крековића, а породицу његову осудио на галије (Olesnički, 1942). Женска фигура представља такође алузију на утицај харема ("владавину харема").

Разматрајући директан мотив за илустрације, оне су биле намењене за ширење победничке приче и за бољу продају мапа. Антверпен није био угрожен нападима Турака, али слика Тели Хасанове главе, као успомена на победу код Сиска, означава јединство хришћанства, у крајњој инстанци, када се оно супротставља експанзији муслиманске империје. Одсечена Тели Хасанова глава, даје јасну поруку о хабзбуршкој војној супериорности (Brummett, 2015).

После тог догађаја офанзивни полет турске империје слаби, а иницијатива прелази на хабзбуршку страну. Аустријске и венецијанске војне власти су различитим привилегијама успевале да привуку незадовољно влашко, односно српско сточарско становништво из турског подручја на готово потпуно пуста земљишта граничног појаса под њиховом контролом, да га колонизују и створе територијално и војнички добро организовану Војну крајину, која је скоро три века вршила функцију "бедема" за одбрану срење Европе и "предзиђа хришћанства" (*Antemurale christianitatis*).

Закључак

Карта Корнелијуса де Јодеа стара је више од четири века, али она садржи рефлексију историјске судбине свих јужнословенских народа. Наиме, она представља важно сведочанство о геостратешком значају Војне крајине у Хрватској и Босни, која је била полигон војних сукоба у пограничној зони великих империја истока и запада. Такав прелазни, евроазијски положај, на правцима продора и

сукоба великих сила, представља историјску константу читавог Балкана. Позната је историјска чињеница, да је Балкан геополитички чвор у којем су се укрштали и сукобљавали интереси различитих империја и великих сила истока и запада, од античких времена до данас, и да је за њихове интересе највише гинуло и крварило у ратовима потчињено локално словенско становништво. Као наслеђе такве историјске судбине, остале су дубоке геополитичке, религијске, етничке, националне и цивилизацијске поделе јужнословенских народа, тако да они нису никад могли да створе властиту јаку државу која ће објединити читав простор и бити кадра да опстане као целина на дужи рок. Османлијске војне јединице прожимају хришћански простор и запоседају нове освојене просторе. Оне представљају динамичке елементе карте који наглашавају "турску опасност" и борбу између ислама и хришћанства у зони покретне војне границе или frontiјера. У армије на обе стране су били мобилисани припадници локалног становништва, Срби и Хрвати под различитим називима – власи, крајишници, ускоци, потурице, јањичари (какав је био и сам Хасан-паша Предојевић). Специфичан контекст карте је представа хијерархије моћи у континууму геопростора различитог ранга – од тадашњих великих империја истока и запада представљених у лику њихових моћних владара, до зараћених вазалних земаља Босне и Хрватске. Осим тога, овде су приказани у различитим конфигурацијама односи феудалне субординације. На различитим местима на карти ситуирани су суверени и вазали, војници и заповедници, победници и побеђени, мушки и женски ликови као опције за доминацију и покорност. Према томе, ова карта није просто илустрација једног историјског догађаја у геопростору Војне крајине у Хрватској крајем XVI века. Она сублимира геополитичку поруку Европљанима о важности балканског frontiјера.

Захвалница

Рад је део резултата научно-истраживачког пројекта 176017 Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

Литература (Погледати у енглеској верзији текста)